

Hledání hranice

Česko-německá historie jako pouť plná odboček

Inscenace Die Reise nabízí scénickou mapu vnímání česko-německé krajiny. Foto z uvedení na Pražském divadelním festivalu německého jazyka

Die Reise, nová inscenace brněnského Terénu, pracuje s historickými fakty i mýty a hledá podstatu vztahu mezi německým a českým živlem. Jaké prostředky umožnily tvůrčímu týmu obstát se ctí během těžkého úkolu reflektovat bolestivé historické téma?

ŠTĚPÁN TRUHLAŘÍK

Slovní spojení „národní obrození“ je samo o sobě mýtotvorné, jelikož a priori počítá s ideou národa, jenž kdysi vzkvétal, ale postupně upadal. Takzvané česko-německé stýkání a potýkání českého a německého živlu na českém území je jádrem příběhu, který měl zejména ve 20. století vliv na přetváření prostoru ve střední Evropě. Svou úlohu sehrál i po druhé světové válce, kdy došlo ke státem organizovanému vysídlení Němců z tehdejší Československé republiky. Lidé odsud sice zmizeli, příběhy i traumata ovšem přetrvávají a ovlivňují nás dodnes.

Režisérka Anna Klimešová spolu s dramaturgem Lukášem Jiříčkou posbírali nejen historické události ze společného soužití Čechů a Němců, ale i lidové legendy a díla slavných autorů, kteří historicky obývali stejný prostor a sdíleli jednu kulturu. Snaha obnovit přerušenu provázanost se odráží i v produkci. Autorská bilingvní inscenace vznikla ve spolupráci Terénu a Landestheater Niederösterreich v rakouském Sankt Pölten. „Scénická mapa vnímání krajiny“, jak autoři svou inscenaci popisují v ozvláštěném divadelním programu, Wanderbuchu, diváka vede klikatou cestou, během níž se stírají hranice mezi realitou a fikcí, přítomností a minulostí či kategoriemi „my“ a „oni“.

Hranice hranice

Kde jinde začít vyprávění o Čechách a Němcích než u jazyka, z něhož především byl živen národní mýtus a skrze nějž se společenství definovalo? Po úvodní scéně s kostlivcem, který odrecituje úryvek z eseje Josefa Kroutvora, se na jevišti objeví dva osvícenší učeneci. Navzájem si sice jakž takž rozumějí, přesto – nebo možná právě proto – se dohodnou na sepsání dvojjazyčného slovníku. Poté, co představí všechna písmena české abecedy, pojmenují věci, které se kolem nich vyskytují. Tímto chytrým způsobem, který může připomenout satirický seriál *Alles Gutte*, herci diváka seznámí nejen se všemi rekvizitami, ale i skutečnostmi, které se budou během představení opakovaně objevovat. S radostí se navzájem poučují, jak se řekne smrt, nebo

třeba posed a kopec, které se nacházejí na jevišti. Bratření končí ve chvíli, kdy pojmenují hranici a začnou ji vytyčovat.

S tímto motivem pracuje celé hodinu a půl trvající představení. Jeviště rozdělí neviditelná zvuková zeď: když například postavy chodí po scéně zleva doprava, mění se spolu s nimi reprodukováná hudba – německý šlágr nahradí jeho česká verze, čímž se zároveň vtipně poukáže na kulturní propojenost obou prostředí. Hledání hranice je v důsledku i jedním z hlavních témat inscenace. V jednotlivých scénách se zkoumá, jaké jsou možnosti hranici definovat. Na jednu stranu může autoritativně přikazovat, kde končí a začíná území státu a jeho obyvatel, na druhou stranu může být ale i nejasná. Autoři odkazují například na Franze Kafku, jehož rodiče pocházeli z českojazyčného prostředí, ale byli asimilováni prostředím německým.

Jsi Čech, tak si toho nevaž

Die Reise nepodniká jednosměrný sestup do minulosti ani není chronologickým převyprávěním dějin s přímou kauzalitou. Přestože se na začátku scény nacházíme v naší současnosti, můžeme se snadno dostat nejen do minulosti, ale i do zcela jiných, fikčních světů.

Tak je tomu například ve scéně, při níž je sehrána událost navrácení hraničního orientačního sloupu, který byl odstraněn při postoupení Sudet třetí říši v březnu 1938. V pohraničním městě na jihu Moravy se sejdou dvě skupiny delegátů, aby si připomenuli několik desetiletí starou událost a zároveň ji symbolicky odčinili. Celá ceremonie se odehrává na neutrálním jazykovém území – hovoří se anglicky. Na jedné straně stojí rakouští velvyslanci v padnoucích oblecích a cizím jazykem kulantně popisují nepříjemnou příhodu. Naopak čeští zástupci spolku za obnovu sloupu jsou ztvárněni jako stereotypní hulváti, kterým se nedaří udržet potlačované emoce na uzdě. Muž se silným přízvukem ostatním zástupcům připomene, že na sloupu bývala i plaketa s československým státním znakem – dvojocasým lvem ve výskoku.

V tu chvíli, jako by se ho zmocnil amok historie a všech mýtů s ní spojených, začne úředníky ohrožovat, až nakonec rozkouše nový symbol českého područí – vlajku Evropské unie. Pozorný divák až s úžasem sleduje, kolik významů byli autoři schopni do anekdotické scény vměstnat a kolika problémů se jemnou satirou dotknout.

V říši lidí a pohádek

Předmětem inscenace nejsou pouze národní mýty či historické vztahy mezi oběma národy, ale také lidové vyprávění a pohádky. Připomenutím lidí, kteří zahynuli při překračování hranice mezi Československem a zeměmi západního bloku, se pieta pozvolna přelije v lidový příběh o dívce, jež je varována, aby při sběru hub nechodila do začarovaného lesa. Svět nadpřirozených bytostí a strašidel se prolíná s tím naším.

Hravá fantasknost, vycházející z říše pohádek, je hlavním estetickým pilířem výtvarného zpracování inscenace, za níž stojí Zuzana Sceranková. Vedle lidových oděvů překvapí rozličnými kostýmy, které vypadají jako z masopustního či karnevalového reje. Folklorní symbolika je propojována s moderními technologiemi, jako je užití modulace hlasu či bastlířské hudby Michala Cába. Estetika inscenace promlouvá současným jazykem a připomíná například i práci výtvarného umělce a scénografa Jana Matýska.

Nutit přemýšlet, ale nepoučovat

Nabízí se porovnat *Die Reise* s několika dalšími aktuálními inscenacemi, které pomocí podobného divadelního přístupu promlouvají o národní historii. Představení *Grunst: Kronika lidové moudrosti* od uskupení Musaši Entertainment Company se prostřednictvím vztahu Čechů k chalupaření snaží kriticky pojednat vyhnání Němců. Přestože v *Gruntu* rovněž dochází k mísení říše zvířat a lidí, chybí zde ona hravost a lehkost v práci se symboly. Dokumentárně-divadelní inscenace *S čaganem lamag nohy* amatérského souboru Akolektiv Helmut, oceněná na Jiráskově Hronově, zase vypráví mytizovaný příběh partyzánů ukrývajících se v beskydských lesích. Vojáci z druhé světové války se zde setkávají se svými protějšky z 18. století, zbojníky, a turisté narážejí v lesích na medvědy. I „Helmuti“ před činoherním herectvím upřednostňují loutky a pohybové divadlo.

Die Reise představuje česko-německou historii jako pouť plnou odboček a nečekaných návratů, na jejímž konci stojíme my. Stejně jako další dvě zmíněné inscenace nestaví silný narativ, odmítá používat kladná a záporná znaménka a místo toho volí volnější tvar inscenační fresky. Mladí autoři nutí diváka přemýšlet, nechťejí ho poučovat. Od těžkosti historie si dokážou udržet dostatečný odstup a minulost je jim prostorem, v němž si lze hrát s významy a přetvářet je až na hranu mystifikace. Díky tomu se jim s důvtipem daří strefovat do národních mýtů, ale i současných společenských nešvarů.

Autor studuje bohemistiku a historii na FF UK.

Terén: Die Reise. Dramaturgie Lukáš Jiříčka, výprava Zuzana Sceranková, hudba Michal Cáb, režie Anna Klimešová. Hrají Milada Vyháňková, Matěj Šumbera, Tobias Artner, Marthe Lola Deutschmann. Inscenace vznikla ve spolupráci Terénu a Landestheater Niederösterreich v Sankt Pölten. Premiéra 19. 5. 2022, psáno z reprízy 20. 11. 2022 v Divadle NoD.